

A HÁROM BRIT BIRODALOM.

A legutóbbi hetekben megjelent egy munka az angol könyvpiacra, amely a mai brit birodalmat, mint «harmadikat» aposztrofálja.¹ Az első szerinte az északamerikai «ültetvényekből» épült fel és összeomlott a függetlenségi nyilatkozat napján; a második a XVIII. század gyermeke s immár nem kontinentálisán összefüggő, hanem szétszórt, óceáni birodalom; a világháború nagy konvulzióin át azonban ez a második birodalom is átadja helyét egy harmadiknak s ez a harmadik már inkább nemzetek szabad konföderációja, mint szoros értelemben vett «birodalom».

Egy előkelő recenzens² elfogadja ezt az analízist, de azt fűzi hozzá, hogy a mai birodalmat voltaképp nem is harmadiknak, hanem *negyediknek* kellene nevezni: az *első* lévén a Normann, Angevin és Plantagenet királyok jogára alá hajtott ma francia (és belga) partvidék, amelynek birtokában még szárazföldi nagyhatalmi állásért küzdött a középkori Anglia.

A megjegyzés helyes és mégis jó ok van rá, hogy ne négy, csupán három brit birodalomról beszéljünk. Amaz *első* ugyanis eltűnt nyomtalanul, de a többi három ma is existál: együtt és egymás mellett. A mai brit birodalom tényleg három évszázad történetét ábrázolja és három különböző komplexumból áll. Az első a szoros értelemben vett *imperiális* elven nyugszik, a másodiknak *patronátus*, a harmadiknak *föderáció* a szerkezeti alapja.

Az elsővel nem kívánunk részletesebben foglalkozni. Létalapja a brit impérium határtalan hadi és gazdasági ereje, illetőleg ennek az erőnek roppant presztízse, amely nyomasztó jóakarattal lebeg a szanaszét szórt kisebb-nagyobb területek tarka-barka lakosságának feje fölött. A legfejlettebb adminisztratív rutin erős, bár korántsem kémény kezébe van mindennapi sorsuk letéve, de ez a sors csak függvénye annak, amely a másik két birodalomra vár.

Az «imperiális» birodalommal ellentett végletet a «föderatív» birodalom testesíti meg. Amott teljes alávetettség van, itt teljes szabadság; amaz a XVIII., emez a XX. század gyarmatpolitikáját jelképezi. A «patronátus» alatt álló birodalom (a XIX. század) «halmazállapota» pedig mintegy fél úton van a kettő között. Célszerű lesz tehát előbb a föderatív birodalmat, a brit «domíniumok»³ szövetségét venni szemügyre.

I. A domíniumok.

A közelmúlt hetekben tartott 1926. évi birodalmi konferencia «státus»-bizottsága tárgyalásainak eredményét egyhangúlag elfogadott jelentésben tette közzé, amelyet némelyek a brit birodalom «magna-

¹ A. Zimmern, *The Third British Empire*. (Oxford University Press.) 1926.

² «The Times. Literary Supplement.» 1926. p. 781. (Nov. 11.)

³ A brit korona domíniumai: Kanada, az ausztráliai szövetség, a délafrikai Újnyuland, Újfundland és az ír Szabad Állam (Dél-Irland).

«charta»-jának neveztek el. Eszerint a dokumentum szerint *az Egyesült Királyság¹ és a brit Domíniumok státusban egyenlő, önkormányzó közösségek, amelyek semminő tekintetben sincsenek egymás alá rendelve, sem bel-, sem külügyeikben, ámbár összetartoznak a Korona iránt való közös hűségben és szabadon társulnak egymással, mint a Brit Nemzetek Egyesülésének tagjai.*²

Szigorú közjogi szempontból ez tehát nem több, mint *perszonális unió*. Ebből a szempontból a brit birodalom, mint *Nagybritannia* birodalma voltaképp megszűnik létezni. Nincsen többé szó «birodalmi kormányról» és «birodalmi parlamentről», ehelyett «az Egyesült Királyság kormánya» s a «westminsteri parlament» szerepel. Nincsen többé «birodalmi vétó» s a Domíniumok kormányzói ezentúl csupán a koronának s nem egyúttal a brit kormánynak reprezentánsai.

Nem csoda tehát, ha némelyek már «forradalmi» átalakulásról beszélnek, de hogyan magyarázzuk meg azt, hogy másfelől a hivatalos angol közvélemény (s maga a jelentés is) nem akar ily változásról tudni s azt hirdeti, hogy a konferencia nem adott új alkotmányt a birodalomnak, csupán leszögezte a *tényleges* relációkat s elsöpört az útból egynehány elavult formalitást, amely a tényleges állapotokkal már nem volt összhangban.

Valóban már magának a jelentésnek figyelmes olvasása is meggyőzhet arról, hogy a nagy reform inkább csak szimbolikus jellegű. *Lord Balfournak*, a bizottság elnökének logikai magas iskoláján született meg a szellemes disztinkció «státus» és «funkció» között. Funkcionális tekintetben pedig az egész birodalmat érdeklő törvényhozás továbbra is a «westminsteri parlament» feladata, a külügyek vitele továbbra is — «elsősorban» — a brit kormány feladata, a birodalom védelme pedig továbbra is — «elsősorban» — tényleg vagy 90%-ban — Nagybritannia véderőinek priviligiuma marad. Igaz, hogy a «westminsteri parlament» nem fog birodalmi ügyekben a Domíniumok hozzájárulása nélkül törvényt hozni: de ez eddig sem tette és igaz, hogy a Domíniumok hozzájárulása nélkül kötött nemzetközi szerződésből azokra kötelezettségek nem származnak: de ez eddig is így volt.

Nagyobb horderejű változás kettő van: az egyik az, hogy minden Domínium tetszése szerint köthet — de a király nevében — nemzetközi megállapodásokat; a másik, az, hogy a brit kormánynak többé — jog szerint — nem lehet beleavatkoznia a Domíniumok törvényhozásába.

De vajjon nem jelenti-e ez mégis a birodalmi köteléknek legalább is virtuális szétbontását? Hiszen a Domíniumok parlamentje minden pillanatban hozhat — jogérvényes — törvényt, amelyben kimondhatja a maga

¹ Az Egyesült Királyság ma Nagybritanniát — amely Angliából, Walesből és Skóciából áll — és Észak-Írlandot (vagy Ulstert) foglalja magában. Az utóbbinak tartományi parlamentje és önkormányzata van, de képviselőket választ a westminsteri parlamentbe is és így helyzete körülbelül Nagy-Magyarország Társországainak közjogi helyzetével azonos.

² «They are autonomous communities within the British Empire, equal in status, in no way subordinate one to another in any aspect of their domestic or external affairs, though united by a common allegiance to the Crown and freely associated as members of the British Commonwealth of Nations.»

elszakadását a birodalomtól vagy köthet oly nemzetközi szerződést, amely őt a birodalom egy másik tagjával háborúba keverheti.

Ez valóban így van. Csakhogy birodalmakat nem jogszabályok tartanak együtt s ha van rá elégséges ok, hogy szétszakadjanak, a legsztríngebb törvényszöveg sem fogja ezt a folyamatot sikerrel föltarthatni. A «jog» csupán addig *jog*, amíg élő társadalmi hatalmasság áll mögötte: erősebb, ha kodifikációkban vagy kompetenciális szokásokban *kifejezett*-összekötő akarata elmarad a tényleg rendelkezésére álló erők mögött; gyengébb, ha ezeket meghaladja, ha tényleges erejét felülmúló teljesítményekre vállalkozik. S épen ezért azt tartjuk, hogy nem merő frázis, hogyha a brit miniszterelnökök, az északi és déli féltekén egyaránt, azt hirdetik, hogy a konferencia megállapításai nemhogy gyöngítették volna, ellenkezőleg, megerősítették a birodalmat.

Társadalmi kötelek fenntartása kétféle elsődleges és egyféle másodlagos tényező erejétől függ. Amazok *uralom* és *konvenció*,¹ emez a felismert *érdek*. Tisztán uralmi vagy tisztán konvencionális alapon fennálló életközösség nem fordul elő, de vannak *túlnyomóan* uralmi és *túlnyomóan* konvencionális jellegű kötelek. Az előbbiekre láttuk a példát a többékevésbé abszolutisztikusan kormányzott gyarmati provinciák esetében,² az utóbbiakra klasszikus példák épen a Domíniumok. A túlnyomóan uralmi alakulatok csupán a rendelkezésre álló materiális erők aránytalan túlsúlyával tarthatók fenn hosszabb ideig és akkor is csupán, hogyha nem állanak erős, aktív konvencionális erőkkel szemben (spanyol Németalföld, Írland, Afganisztán tanulságos példák); ellenben az élő konvencionális erőket párhuzamos irányban ható uralmi nyomás — a *la longue*³ — csak gyengítheti. Két évvel a függetlenségi nyilatkozat megtétele előtt azt kérdezték *Franklintól*, hogy az amerikaiak lojális fia-e a birodalomnak. «Az amerikaiak — felelte *Franklin* — legkisebb gyermekkoruktól fogva tisztelni tanulják a népet, amelyből származnak, amelynek nyelve, törvényei és szokásai az övékkel azonosak; e nép fiaira úgy tekintenek, mint a tökéletesség mintaképeire és zavartalanul naív felfogásuk szerint Európának legfelvilágosultabb nemzetei majdnem barbároknak tűnnek fel az angolokhoz képest; az angolnak neve az amerikaiak szemében minden nagynek és jónak fogalmát jelenti.»⁴ És mégis *Grenville* és *Lord North* erőszakos merkantil politikája engesztelhetetlen harcba vitte Amerika fiait a saját eszményképeik ellen. A birodalmi vétójog «feláldozása», tehát inkább csak tehertételtől szabadította meg a birodalom kormányzását. És pedig nemcsak hihetőleg, hanem egyenesen kézzelfoghatólag is. Mert a vétójog birtokában a birodalmi kormány egyetemes felelősséget vállalt a dominiális törvényhozásért is, sőt nagyobb és szélesebb körű felelősség terhelte, mint a Domínium kormányát. Ha nem élt a vétójoggal, ezért a birodalmi parlamentnek, más alárendelt kormányoknak, sőt esetleg idegen hatalmakkal kellett felelnie; ha élt jogával, azért az,

¹ V. ö. *szerzőnek* «A társadalomtudomány filozófiája» c. műve 143. sk. lapjain mondottakkal.

² A «legtisztább», legextrémebb példák: Gibraltár, Szent Ilona, Becsuánaföld, Szomaliföld, Wei-hai-wei stb.

³ Minden társadalomtudományi «törvényszerűség» csupán a *la longue* esetekre érvényes, azaz «limitatív» természetű. V. 5. «A társadalomtudomány filozófiája». 208. 1.

⁴ A. P. *Poley*, *The Imperial Commonwealth*. (1921.) p. 293.

illető Domínium parlamentje és közvéleménye előtt kellett viselnie az ódiomot. Mivel pedig a birodalmi kormány «részessége» szükségkép csökkentette a dominiális törvényhozás felelősségérzetét, előfordult az is, hogy ez vagy az a Domínium a törvényhozást csupán arra használta fel, hogy érzelmeknek adjon kifejezést, amelyeket egyébként kontrollálni lett volna kénytelen. Klasszikus példák az ausztráliai államok és Újzéland különböző «fehér» törvényei, amelyek például vámhátrányokkal iparkodtak sújtani «színes» legénységgel dolgozó hajók árurakományát;¹ ezek a törvények ugyanis egyaránt sértették Japán és Brit-India polgárait.

A jövőben a brit kormány többé nem lesz jogilag felelős esetleges ily partikularisztikus törvényhozásért, viszont másfelől fölöttébb valószínű, hogy a birodalmi szempontból is releváns törvényjavaslatokat minden Domínium előbb alaposan meg fogja tárgyalni Nagybritannia kormányával, hogy a felelősség megosztását legalább ily módon elérhesse.

Nem hisszük tehát, hogy a Domíniumok bármelyike is élni szándékoznék azzal a most már «alkotmányos» jogával, hogy a birodalomtól elszakadjon. Nem fogja ezt tenni, egyszerűen azért, mert immár nem volna erre sem érdeke, sem indoka. Hiszen a függetlenség minden megvalósítható előnye mellett a brit világbirodalomhoz való tartozás összes előnyeit élvezheti, holott a legnagyobb gonddal sem lehet többé ebből a helyzetből reáháramló hátrányokat fedezni fel.

Ezzel azonban már elébe vágunk fejtegetéseink fonalának, mert ez a gondolatmenet már a másodlagos kapcsok kérdését érinti. Vizsgáljuk meg előbb most már azokat az elsődleges, konvencionális erőket, amelyek a föderatív birodalom egysége nyugszik.

«Konvención» kodifikálatlan szabályok rendszerét értjük, amely egy vagy más irányban a helyes magatartás stílusát: elveit és korlátjait hivatott szabályozni. Az ekképen szabályozott «konvencionális» magatartást egyfelől a «habituális»-tól, másfelől a «legális»-tól kell elhatárolni. Ha valaki utcai «affaire»-jét pofozkodással intézi el: *habituálisan*, ha párviadallal: *konvencionálisan*, ha bíróság előtt: *legálisan* viselkedett. Az első esetben semmiképen sem igazolhatja magát, a második esetben a lovagiaság szabályaira, a harmadik esetben a törvényre hivatkozhatik. «Habitus» és «konvención» között az a kardinális különbség, hogy bár egynémely habitus (megállapodott szokás — a német «Sitte» —) szubjektíve kedves lehet nekünk — objektív kötelezőséget, ú. n. «érvényt» nem tulajdonítunk annak — holott a konvención már valóban az érvényesség igényével lép fel.² Másfelől a jogtól (vagy jogigényű szabálytól, parancstól) abban különbözik a konvencionális szabály, hogy az érvényesülését («hatályát») nem biztosítja intézményesen szervezett materiális erő («karhatalom»).

¹ V. 6. A. B. *Keith*, *Imperial Unity and the Dominions*. (1916.) p. 82.

² «*Sitte* soll uns eine im Gegensatz zu *Konvention* und *Recht* nicht ausserlich garantierte Regei heissen, an welche sich der Handelnde freiwillig, sei es einfach *gedankenlos* oder aus *Bequemlichkeit* oder aus welchen Gründen immer, tatsächlich halt und derén wahrscheinliche Innehaltung er von anderen diesem Menschenkreis Angehörigen aus diesen Gründen gewartigen kann. Sitte in diesem Sinne ware alsó nichts *Geltendes*: es wird von niemandem *verlangt*, dass er sie anit mache.» *M. Weber*, *Wirtschaft und Gesellschaft*. (2.) S. 15.

³ A társadalomtudomány filozófiája. 143. sk. 1.

A konvenciónak két formális válfaja van: a *hagyomány* és a *divat*. «Divat» alatt értünk itt minden oly áramlatot, amely valamiképp a kor-szellemben gyökerezik és ennek stílusát juttatja érvényre s akár «illetékes», akár «anonim» forrásokból eredve, kontagiózus módon lesz úrrá mind szélesebb és szélesebb társadalmi körökben. A «divat» fogalmából tehát minden kicsinyülő értékhangsúlyt kizárunk, hogy tudományos használatra alkalmassá legyen. Nem csupán a «bubifrizura», a négertánc vagy a motor-kerékpársport, hanem a «pszichoanalízis», a «theozófia», a neomerkantilizmus vagy a «fajvédelem» is divat, mint ahogyan divat volt nemrég a «monizmus», a szabadkereskedelem és a liberalizmus is, tekintet nélkül arra, hogy kívánatosnak vagy nemkívánatosnak kell-e ezt vagy amazzt tartanunk-e. Legnagyobb eleven ereje azonban oly konvenciónak van, amely egy divatos felső áramlatnak egy hagyományos alsó áramlattal (az utóbbit az «under-current» értelmében véve) való interferenciájából táplálkozik. Ily magas feszültségű konvencionális áramlat volt a reformáció vagy a nemzeti eszme két nagy renaissancea és ilyen a brit birodalom szempontjából az imperialisztikus eszmény diadalútja.

A brit imperializmus különös szellemét csak a brit nemzet szelleméből lehet megérteni. A brit impérium ennek szempontjából nem egy államnak vagy egy népnek az uralma más államok és más népek fölött, hanem egy *nemzetnek* a kiterjeszkedése eladdig idegen területre. Aláhúzzuk; *nemzet* terjeszkedése, nem emberi csoportoké; mindegy tehát, hogy az illető kolonizált területen más emberek élnek-e vagy sem, az ember ugyanolyan alkatrésze a területnek, mint a flóra vagy a fauna: segítség vagy akadály. Még az sem fontos, hogy *államok* állanak-e fenn az ily területen, brit alattvaló úgylis csak a brit birodalomhoz tartozik, akárhol telepszik le. Ha pedig az ily kép kiterjeszkedett brit nemzeti birodalom (amelyhez elsősorban alattvalók tartoznak és nem területek)¹ megférhet azzal a másik állammal, miért ne maradjon fenn az is? Ez csak rajta múlik. (S ez nem csupán «barbár» területekre vonatkozik, hiszen így éltek pl. a mai British Honduras angol gyarmatosai önálló politikai életet, törvényhozással, bíraskodással, kormányzóval vagy másfél száz évig, amely idő alatt a brit kormány több ízben is elismerte a spanyol korona területiális felségjogát Honduras felett.)²

A nemzetnek ez a terjeszkedése pedig úgy történik, hogy a nemzet vándorló fiai mindenhová magukkal viszik azokat a hagyományokat, amelyeken a nemzeti egység felépül. Ezek elsősorban az ú. n. «common law», vagyis a kodifikálatlan nemzeti alkotmány, a valláserkölcsei alapokon álló világ- és életfelfogás, a családi és a társas életmód, végül a sport; mind oly javak, amelyeket «Oceánia» fiaitól semminő földi hatalom sem kobozhat el. Ahová tehát ezek beteszik a lábukat, ott megjelennek a «szabad» reprezentatív intézmények: a parlament és a jury; ott presbitereket választanak; ott klubok alakulnak társas érintkezésre és sportra, elsősorban cricketre. (A cricket t. i. époly jellemző alkatrésze a brit kultúra-

¹ «The Empire is *us*»; or if you prefer grammar to idiom: «*We* are the Empire». A. L. Smith, *The People and the Duties of Empire*. — A «The Empire and the Future» c. sorozatban, p. 41.

² V. ö. *Hatschek*, *Britisches u. römisches Weltreich*. S. 139. ff.

nak, mint a parlament és a jury. Mindenkép figyelemreméltó, hogy Amerika, amely hűtlen lett a parlamentáris alkotmányhoz, nem is cricquettezik. A cricket John Bull mulatsága: fárasztó és egyhangú játék, amelynek egy-egy matche három napig tart, de amelynek igen jelentékeny nevelő hatása van, mert a csapat minden tagjától önfeláldozó kitartást, a csapatkapitánytól pedig értékes vezetői tulajdonságokat követel.) A politikai és gazdasági értelemben egyaránt független, korrekt angol gentleman,¹ aki igazságosan osztja el életét a templom, a közfunkciók, a kenyérkereső munka, a család, a klub és a sportpálya között: ez a nemzeti birodalom sejtje, amely mindenütt ugyanaz.

A múlt század közepéig ez a birodalmi homogeneitás mindazonáltal nem volt több a pusztá ténynél. A régi, patrimonialis és merkantil államkormányzat nem értette a nemzeti terjeszkedésnek ezt a brit stílusát s a maga államgazdasági imperializmusával koronauradalmaknak nézte a gyarmatokat. Innen összeütközése az északamerikai, ú. n. New-England-kolóniákkal. Később pedig, amidőn mindinkább kitűnt, hogy a birodalom védelmezni kénytelen domíniumait anélkül, hogy kizsákmányolható azokat, szállóigévé lett *Disraeli* felkiáltása: «Ezek a nyomorult gyarmatok valóságos kőkoloncok a nyakunkban». Csak lassan változik a felfogás. 1868-ban jelenik meg Sir Charles *Dilke* híres munkája: «Greater Britain», amely egy új éra kezdetét jelzi. 84-ben Sir John *Seeley* könyve: «The Expansion of England», csinál propagandát a birodalmi gondolatnak; 86-ban J. A. *Froude Harington* (a XVII. század elején élt angol író) testet öltött álmát: brit «Oceanát» mutatja be olvasóinak. Az egységes szellemében fennmaradt brit nemzet öntudatára jut annak, hogy nem «gyarmatai» vannak, hanem egy nagyobb, egy rengeteg hazája, amely az egész glóbuszt körülöleli. *Divatba* jön és szárnyra kel az imperialis gondolat: *Chamberlainben* apostola, *Kiplingben* vátesze, *Gordonban* vértanúja támad. Egyre-másra keletkeznek a különböző társaságok, ligák és intézetek az imperialis kapcsolatok ápolására; megszületik a birodalmi konferenciák" intézménye s az öntudatra jutott brit nemzeti birodalom — kisebb-nagyobb examenek után — leteszi érettségi vizsgálatát a világháborúban . . .

Ez a nagy élmény azonban az éremnek másik oldalát is megmutatta.

Nagybritannia kereskedelméből él. Mint a világ legelső iparos, kereskedő és tengeri hatalmassága, természetesen szabadkereskedő volt s a neomerkantil irányzatok emelkedő árját nem csekély aggodalommal látta. Hiszen az angol nemzet egyetemének magas életstandardját és ezen nyugvó, aránylag szolid szociális egyensúlyát csak úgy lehetett fenntartani, hogyha a világpiacok birtokában háborítatlan marad. Ehelyett a növekvő gazdasági elzárkózás politikáját láthatta érvényesülni mindenütt és pedig még saját gyarmatainál is. Már eddig e gyarmatok védelmét — eltekintve a lokális, szárazföldi védelemtől — az Egyesült Királyság hajóhada egymaga látta el.

A világháború fejleményei és következményei kritikusan élezték ki ezt a helyzetet. Nagybritannia ipara elvesztette kontinentális piacainak

¹ Meg kell jegyeznünk, hogy a «gentleman» nem jelent rendi vagy épen osztályeszményt. A «gentleman» eszménye nemzeti közkincs: a bérmunkástól épügy elvárja társadalmi életköre hogy privát életében «gentleman» legyen, mint a földbirtokostól vagy a nagyiparostól.

legnagyobb részét és súlyos társadalmi krízisek sorozatain ment át. Már pedig, ha Nagybritannia anyagi ereje összeroppan, ki fogja a Domíniumokat különböző veszedelmes ellenségeik ellen megvédeni? Ki fogja őket olcsó tőkével alimentálni?¹ Ki fogja nemzetközi viszonylatokban érdekeiket roppant presztízsével alátámasztani?

Ezzel pedig elérkeztünk a másodlagos kapcsolatokhoz. Közös *érdekek* nem hozhatnak létre s magukban nem is tarthatnak fenn társadalmakat. Viszont azonban érdekeik biztosítása nélkül nem állhatnak fenn a leg-egységesebb társadalmak sem. A kormányzás feladata a kompromisszumot megtalálni a társadalom érzelmei és érdekei között: az irracionális társadalmi erőket racionális értelemben használni fel. Az érdek, ha nem is téglá vagy habarcs, mindenesetre legalább is a vakolat szerepét játssza, amely az időjárás viszontagságai ellen óvja az épületet.

Hogy azonban tisztán lássuk az érdekkapcsolatokat, amelyek a Domíniumokat a birodalomhoz fűzik, szükséges egy kissé részletesebb szemlét tartani problémáik felett.

Ausztrália esete aránylag egyszerű. Oly hatalmas területen, amely nem sokkal kisebb, mint Európa, nem egészen hatmillió ember él s ennek a fele is egynéhány partmenti városban. A kontinens belseje mondhatni a kaktusz, a házinyúl és a kék dongó birodalma. Az egy négyzetkilométer területre eső népesség arányszáma 0.7. A megfelelő arányszám Brit-Indiában 68, Chinában 79, Japánban 152. A fehér ausztráliainak azonban életkérdés, hogy a színes inváziót partjaitól távontartsa. Mert a messze délkeleti kontinens a legnagyobb szociális jólét birodalma, amely a legmagasabb átlagos életstandard szerint él és hogy ebből ne kelljen engednie, lassan szaporodik. Már pedig a színes ember olcsón él és gyorsan szaporodik. Szabad konkurenciában a fehér ausztráliainak vagy el kellene pusztulnia, vagy leszállania az ázsiai standardra, vagyis de facto ázsiaivá vedlenie át.² A Pax Britannica védőszárnyai alatt azonban egyelőre nyugodtan alhatnak. Együttal az ősi hazából évenként átlagban százezer bevándorló jön földjére és tőkét hoz a kis haza paraszt birtokba, amellyel az új haza készen várja.³

Délafrikának a japán veszedelemmel nem igen kell számolnia. Az ő ázsiai vendége idáig úgyszólván csak a hindu s ez sem több, mint másfélszázezer, további bevándorlását pedig meggátolja az ausztráliai

¹ 1925-ben a Domíniumok részéről Londonban fölvert és a brit kormány által garantált tőke összesen 794 millió font sterlingre rúgott. (V. ö. Encyclopedia Britannica. XIII. kiad. I. pótkötet. 447. l.)

² L. E. *Neatne* megjegyzései szerint: «The Asiatics either force out the white workers, or compel the latter to live down to the Asiatic level. There must be a marked deterioration amongst the white working classes, which renders useless a great deal of the effort made in educational work. The white population is educated and trained according to the best ideas of the highest form of Western civilization — and has to compete for livelihood against Asiatics! ... To meet Asiatic competition squarely, it would be necessary to train the white children to be Asiatics». Id. L. *Stoddard*, *The Rising Tide of Color*. p. 272. f.

³ A bevándorló ipari munkásnak egyelőre nem nő föl a szocialista Ausztráliában. Szakszervezeti tagság nélkül nem jut munkához, ahhoz pedig csak hathónapi domicilium alapján juthat s akkor is gyakran oly tekintélyes tagdíjakat kell megfizetnie, minőket egy kezdő munkaerő keresete ritkán bír el. (V. ö. G. M. *Crivelli*, *L'Australie et le Pacifique*. p. 104.)

mintára behozott vizsga, amelyen a bevándorolni szándékozónak valamely európai nyelv alapos ismeretéről kell tanúságot tennie. A délafrikai gyarmatosnak más baja van. Az 1921. évi census szerint a szoros értelemben vett Délafrikai Unió (a Domínium) területén 1,519.488 volt a fehér, 545.548 a «színes» és 4,697.813 a fekete. A fehér lakosság tehát eszerint csak 21.93%-a az összes népességnek. Ez a 21.93% azonban kizárólagos joggal tartja birtokában az Unió lakható területének 87%-át, a többi 13% fekete rezervációnak lévén fenntartva. Ilyenformán az Uniónak mintegy 3,700.000 fekete (bantu) pária lakossága van, amelynek nincsenek politikai jogai, amelynek fegyvert viselnie, a járdákon s a vasutak első osztályán közlekednie nem szabad. Emellett azonban a fehérek sem épen homogének. A vallási census szerint a fehéreknek mintegy 54%-a búr, a többi legnagyobbrészt angol származású. A nagy búr háború utáni években a brit kormány nagy liberalizmusa megbékítette a búrok vezetőinek legnagyobb részét és az Unió megalakulása után (1910-ben) három búr tábornok (*Botha*, *Smuts* és *Hertzog*) vezetése alatt megalakult a Domínium első kormánya. *Botha*, az első miniszterelnök, majd halála után utóda, *Smuts*, szilárd hívei voltak a birodalmi kapcsolatnak és a búr-angol kooperációnak s amióta *Hertzog* az intranzigensebb elemekkel kivált az ú. n. Délafrikai Pártból és megalakította a Nacionalista Pártot, az angol elemek támogatásával kormányoztak. Az 1924-es választásokon azonban a Munkáspárt támogatásával *Hertzog* nacionalista pártja került uralomra, amely a teljesen független Délafrikai Köztársaság megteremtését vette programjába. A miniszteri felelősség súlya alatt azonban *Hertzog* is fordított egy kicsit a köpönyegén és sietett hangoztatni, hogy a birodalomtól való elszakadás kérdésében egyik nemzetiség sem erőszakolhatja rá saját akarátát a másikra. Pedig valóban nem nehéz megérteni, hogy a délafrikai brit elemek annál makacsabban ragaszkodnak a birodalmi kapcsolathoz, mennél élénkebben mozgolódik a búr nacionalizmus és nem nehéz belátni azt sem, hogy példátlan döreség volna a fehér fajoknak hajbakapniok a hajó fedélzetén, amely egy nyugtalan fekete óceán hullámain táncol. Hiszen az Amerikából beszivárgott fekete misszionáriusok izgatásai nyomán hol itt, hol ott törnek ki különböző fekete mozgalmak.

Hertzog ma már az egész fronton visszavonul, sőt a konferencia «státus» jelentésének aláírásával voltaképp le is tette a fegyvert. Igaz, hogy ritkán volt valakinek része dicsőségesebb kapitulációban. Hiszen *Hertzog* «papírforma» szerint joggal hangoztatja, hogy «kivívta» a Domínium szuverén függetlenségét s nincs többé oka arra, hogy a birodalomtól el akarjon szakadni. Az a *Balfour-report* valóban Kolumbusz tojását találta fel.

Kanada esete bizonyára a legkülönösebb. Mert Kanada nem szorult rá a brit védelemre, mióta az Egyesült-Államok hajóhada a brit flottát utólérte erőben s a háború óta a brit tőkétet is kiszorította Amerika aranya. Hasonlóképp 1910-től 1924-ig Nagybritannia része Kanada importjában 26%-ról 17%-ra, exportjában 50%-ról 34%-ra csökkent s ugyanakkor az Egyesült-Államok része Kanada importjában 59%-ról 67%-ra, exportjában 37%-ról 41%-ra emelkedett.¹

¹ Encyclopedia Britannica. I. c. p. 508.

Mindamellett Kanada megmarad a birodalom hű gyermekének, részben hasonló okokból, mint Délafrika. Kanadának nem egészen 9 millió, lakosából 2% millió francia származású s ebből majdnem 2 millió *Québec* tartományban él. A franciák erős hívei a birodalmi kapcsolatnak, mert a British North America Act (1867), amely az északamerikai gyarmatok föderációját megteremtette, erős biztosítékokkal bátyázta körül a francia kisebbség kulturális jogait és mert félti ezideig éppen megőrzött nemzeti-ségét a nagy amerikai angolszász kohóba való beolvadástól.¹ A másik nagy öre a birodalmi hűségnek *Ontario*, Kanadának legnépesebb és legjobban industrializált tartománya, amely erősen protekcionista érzelmű, mert félti iparát az Egyesült-Államok mammutversenyétől, holott a nyugati (ú. n. prairie-) tartományok mezőgazda és újabban bevándorolt, meglehetősen poliglott és «kanadai» hagyományoktól mentes népessége a szabadkereskedelem s az Egyesült-Államokkal való szorosabb összeköttetés híve. *Québec* és *Ontario* azonban együtt 147 szavazatot jelent a kanadai parlament 245 votumából és habár majdnem mindig szembenálló táborokhoz tartoznak, a szecesszió kérdésében kétségtelenül együtt volna a két régi rivális a birodalmi hűség oldalán.

Az érzelmekek és érdekek kooperációja ekkép odahatott, hogy a háború óta a Domíniumok egyfelől résztvesznek a véderő (hadi- és légiflotta) fenn-tartásában, másrészt pedig megteremtették. *Chamberlain* eszményének, a birodalmi vámunióknak alapjait, egyelőre legalább is egy preferenciális vámrendszerben.² Erre elsősorban Nagybritanniának volt szüksége európai

¹ V. ö. A. Demangeon: L'Empire Britannique. (1923.) p. 213.

² Az alábbi táblázat mutatja a preferenciális vámrendszer hatását a birodalomközi kereskedelmi unióra.

Év	Export Nagybritanniából	
	összesen	a birodalomba
	£	£
1904—13*	408,439,504	141,934,405
1922**	361,836,000	143,287,000
1923	404,404,000	158,526,000
1924	420,582,000	174,962,000
* Átlagban,	** 1922—24. évek árai 1913. évi árakra redukált értékben.	

Év	Import Nagybritanniába	
	összesen	a birodalomból
	£	£
1913	659,168,000	135,356,000
1922	570,073,000	180,713,000
1923	641,691,000	189,940,000
1924	719,503,000	218,729,000

(V. ö. Encyclopedia Britannica, l. c. p. 448.)

1925. évről csak nyers (redukálatlan) számadatok állnak rendelkezésünkre. Ezeket 1913. évi nyers adatokkal egybevetve:

Export	Összesen	
	£	A birodalomba
1913	525,253,595	195,312,000
1925	773,086,410	334,921,000
Import	Összesen	
	£	A birodalomból
1913	768,734,739	191,516,000
1925	1,322,858,167	429,721,000

(V. ö. Statesman's Yearbook. 1926. pp. 52—55.)

piacainak krízise folytán, de láttuk, hogy Nagybritannia erejétől, boldogulásától függ az egész föderatív birodalom sorsa. A «felszabadított» föderatív birodalom pedig ma nagyobb és szolidabb realitás, mint valaha.¹

2. A patronátusok.

A brit «patronátusok» fogalma alá foglalható territóriumok között emelünk ki: *Indiát és Egyiptomot*.

Első tekintetre bizonytalannal nagyon is különbözik egymástól ez a két reláció. *India* az angol királynak, mint indiai császárnak és főhűbérúrnak jogára alatt áll; kormányzását elsősorban angol főurak — az alkirály és a kormányzók — vezetése alatt álló magas angol tisztviselői kar — az «Indian Civil Service» — látja el; véderéjének tekintélyes része (40%) angol csapatokból áll és a bennszülött csapatok vezetésében is oroszán-rész az angol tisztteké. *Egyiptom* ellenben jogilag független királyság, saját — bennszülött — adminisztrációval és véderővel — habár angol katonai megszállás és egy angol diplomata — «High Commissioner» — nem épen passzív befolyása alatt.

Mégis van a két különböző relációban valami közös vonás: Nagybritanniának az a törekvése, hogy a maga portáján erős, de a jóakaró-brit befolyástól nem idegenkedő és tehát brit érdekek szempontjából megbízható autochton kormány felállítását és zavartalan működését érje el.

Ennek a törekvésnek legszebb gyümölcsei az indiai vazallus államok. Ezek egy-egy örökös bennszülött fejedelem «alkotmányos» kormánya alatt állanak, amely egy brit «rezidens» tanácsai szerint adminisztrál. Seregeik erősen limitálva vannak, de tökéletesen elegendők a belső rend fenntartására s egyébként «az indiai bennszülött-állam («native state») eleddig kétségkívül a legsikerültebb kísérlet a Nyugat és a Kelet természetes, tetszetős és alapos összeolvasztására».² Tudományunk műnyelvén szólva: virágzó keleti, *kultúra* a nyugati *civilizáció* korlátozó védelme alatt.³ Ha pedig meggondoljuk, hogy Brit-India egész területének kétötödét ezek a vazallus államok alkotják, amelyek között olyan is akad, mint *Hyderabad* — kétszerakkora területtel és másfélszerannyi lakossal, mint a trianoni Magyarország — akkor az indiai vazallus államrendszer jelentőségét korántsem lehet kicsinyelni.

Bizonyos, hogy a szoros értelemben vett Brit-India *ma* nem mondható ilyen sikerült alkotásnak. Ezen a területen a kétszázados brit uralom kiirtotta az autochton fejedelmeket és óriási arányú bürokratikus kormányzásra rendezkedett be. Ez a berendezés nagyjából meg is felelt az ázsiai léleknek. Brit-India az angol uralom alatt rendkívüli módon lendült fel. A krónikus anarchia megszűnt s a periodikusan visszatérő nagy éhínségek

¹ Újzéland — amelynek helyzete Ausztráliához hasonló — és Újfundland a leglojálisabb Domíniumok. Az utóbbi még azt sem tartotta szükségesnek, hogy a Nemzetek Szövetségébe külön fölvétesse magát. Ami pedig az ír Szabad Államot illeti, ez ma még a leginkább *gyarmat* valamennyi között, mert csaknem teljesen a Nagybritanniával fennálló gazdasági kapcsolatokból él.

² H. A. L. Fisher, Imperial Administration. «The Empire and the Future.» (1916.) p. 65..

³ «Kultúra» és «civilizáció» megkülönböztetését illetőleg ld. *Kornis*, Bevezetés a tudományos gondolkodásba. 248. sk. 1.

és epidémiák meggátlására és kiirtására megtéetett minden erőfeszítés, amelyre a nyugati tudomány és technika vívmányai képesek voltak.¹ Másrészt India kormánya azon volt, hogy érintetlenül hagyja az összes törzsek és konfessziók hagyományos kultúráját és szokásait, csak ott avatkozott be, ahol európai mértékek szerint embertelen vagy erköcs-telen közsokásokat kellett megrendszabályoznia. De már ezen a ponton feltűnik az európai uralom Achilles-sarka. Mert hogyan lehessen az ázsiait európai standardok állandó tiszteletére békés úton rávenni, ha nem csinálunk belöle bizonyos mértékig európaít? *Macaulay* híres «Minute»-je az európai, söt az *angol* szellemű nevelés javára döntötte el ezt a kérdést. Azóta India kormánya már oda jutott, hogy kénytelen volt beszüntetni iskoláin az újkori európai történet tanítását és kísérletet tett arra is, hogy a legnevezetesebb angol politikai írók — *Burke*, *Bentham*, *John Mill* stb. — műveit kiirtsa a közkönyvtárakból. Mert az ázsiait aránylag könnyű rendben tartani, ha erős kézzel és patriarchálisan kormányozzák. Nem valószínű, hogy India legliberálisabb főkormányzói közül egy is elérte volna a népszerűségnek azt a fokát, amelynek *Warren Hastings* örvendett,² akit utóbb hazájában évtizedes pörbe fogtak zsarnoki tényeiért. De zsarnoki — habár jótékony — uralmat gyakorolni s az iskolában azt tanítani, hogy minden zsarnokság elvetendő s az «embert» természetöl megilleti a jog, hogy részt vegyen sorsa intézésében, ez az állapot nem állandósítható.³

De másfelöl is lehetetlen volt az indiai autokrácia rendszerét fenn tartani. III. György (1760—1820) uralkodásának második felében Nagy-britanniában a kabinetkormányzás rendszerét teljesen a parlamentáris kormányzás rendszere váltotta fel.⁴ India kormánya a parlamentnek felelős indiai miniszteren («Secretary of State for India») át az angol közvéleménytöl tétetett függövé. Ha ez a közvélemény nagyban és egészben nem is nagyon sokat törödött Indiával, mégis igen alkalmas fórum volt arra, hogy hatásos ellenzéki beszédekben bevádolják előtte. India kormányát az emberiség és a demokrácia elveinek «sárbatiprása» címén min-

¹ Az éremnek az a másik oldala, amelyre a lancashirei szövögyárak versenyével tönkretett gyapjúszövök s a nagybritanniai fogyasztás érdekében kizsákmányolt parasztok sorsa van írva, ma már mindjobban elmosódik.

² Lásd *Macaulay* remek tanulmányát: *Critical & Historical Essays*. (Everyman's). Vol. I. p. 616. f.

³ V. 5. Al. *Carthill*, *Verlorene Herrschaft*. (Öbertragung v. M. Haushofer.) S. 143.: «Die Kultur war englisch, das heisst sie war durchdrungen von whiggistischen und liberalen Ideen, die fälle zu Rassenvorherrschaft, Despotismus und Bürokratie in Widerspruch standén ... Es war schwer für die Regierung... zu antworten, wenn ein heller Dr. phil. fragte: Kraft welchen Rechtes haltét ihr uns unterworfen? Wenn es Kraft eurer höherer Kultur ist, so ist diese Kultur selbst euren Ansprüchen entgegen».

⁴ «Kabinetkormányzás» alatt azt a rendszert értjük, amelyben *egy személy*— uralkodó vagy államférfi — saját iniciatívájára támaszkodva kormányoz s az esetleg alkotmányosan szükséges szankciókat a rendelkezésre álló *hatalmi* eszközökkel «rövid úton» szerzi meg. («To govern by influence.») A «parlamentáris kormányzás» ezzel szemben a *közvélemény* támogatásától függ és nem személyes koncepciók, hanem alternatív pártprogrammok szerint történik. («To govern by principle.») Emez erős *konvencióktöl* áthatott közvélemény létezésétöl, amaz minden közvéleménytöl független *uralmi* eszközök birtokától függ.

den erélyesebb rendszabály miatt, amely alig volt elkerülhető, hogyha ez a kormány fenn akarta tartani hatalma presztízsét egy oly területen, amely majdnem akkora, mint az európai kontinens Oroszország nélkül s amelyen háromszáz millió, mindenféle törzshöz és konfesszióhoz tartozó ázsiai él.

Indiában a nyugati eszméken nevelkedett indiai intellektuelek növekvő táborával, Nagybritanniában a mindinkább liberális szellemben fejlődő közvéleménnyel szemben végkép lehetlenné vált a felvilágosult abszolutizmus» rendszerét fenntartani. A világháború alatt, 1917 augusztus 20-án végül elhangzott *Montagu* indiai államtitkár híres nyilatkozata az alsóházban, amelyhez képest «őfelsége kormányának az az intenciója, tökéletes egyetértésben India kormányával, hogy szaporítsa az indiai tisztviselők számát az igazgatás minden ágában és hogy fokozatosan kifejlessze az indiai önkormányzat intézményeit azzal a céllal, hogy megvalósíttassék a parlamentáris kormányrendszer Indiában is a Brit Birodalom keretei között».

Az idézett deklaráció szellemében 1919-ben életbelépett *Montagu—Chelmsford-reformok* ú. n. «duarchia» életbeléptetését célozták, megosztván a kormányzási kompetenciákat autokratikus és parlamentáris hatóságok között. A törvényhozás a nagy többségében választott Törvényhozó Gyűlés jogkörébe utaltatott, de az alkirály komoly szükség esetén törvényerejű szükségrendeleteket adhat ki. A kísérlet eddig nem nagyon vált be. Az indiai intellektuelek (s a vagyoni cenzusra alapított, meglehetősen szűk körű választójog alapján ezekből áll az országos és a tartományi gyűlések nagy többsége) teljes, felelős önkormányzatot követeltek s előbb passzív, majd aktív obstrukcióval akadályozták meg a reformok életbeléptetését. A múlt hetekben lezajlott új választások jobbat Ígérnek. A radikális, ú. n. «Szvaradz» (Autonómia) pártok csak két provinciában nyerték el az abszolút többséget, a többi tartományban alighanem lehetséges lesz a mohammedán és az ú. n. «Reszponszivistá» pártok segítségével tényleges próbára tenni a duarchiát.

Mindazonáltal bizonyos, hogy a teljes parlamentáris rezsimtől India még eléggé messze van. Nem kétséges, hogy a brit politika komolyan veszi a kísérletet, hogy Indiát tökéletes Dominium-státusba emelje fel. Az indiai birodalom egy kereskedőtársaság alkotása, amely érdekeinek védelme céljából kénytelen volt fegyvert fogni s India földrajzi határain belül mindenütt biztosítani a Pax Britannicát. Más érdekei ma sincsenek ott Nagybritanniának s ha legfontosabb piacának¹ és befektetett. tőkének sorsát biztosítva láthatná, szívesen kivonná Indiából csapatait. *Ezenfelül* valóban nem az angoloknak van szükségük Indiára, hanem — mint *Seeley* büszkén mutatott rá — Indiának az angolokra.² Mert fölötébb valószínű, hogy az utolsó angol «Tommy» behajózása után India egykettőre egy második Kínává alakulna át. Teljesen félreismeri a helyzetet az, aki azt hiszi, hogy Nagybritannia Indiában «divide et impera» módszerekkel operál. A «divízió» Indiának természetes állapota, a mesterséges

¹ Nagybritannia 1925. évi exportjából 11%, importjából 6% esett egyedül Brit-Indiára.

² V. ö. *The Expansion of England.* (2.) p. 351. ff.

az a külsőleges egység, amely épen a brit uralom alkotása. Ennek az uralomnak az eltűntével hindu, mohamedán, szikh, párszi és afghán azonnal újból hajbakapna egymással. A föderatív India fel akarná szívni a vazallus államokat, ezeknek fejedelmeiben pedig bizonynyal felélednnének a Hyder Alik és a Mahratták hódító ösztönei.

Indiában tehát alig fogja végig játszhatni Nagybritannia az ő nagystílusú «nevelési programját». Az indiai birtoklás végső rációja továbbra is az *uralom* fog maradni, mert nincsenek mögötte *konvencionális* erők, amelyekkel felcserélhető lenne. Valóban egy erős indiai *nemzetre* támaszkodó autochton kormányban meg lehetne bízni: az époly tisztán láthatná a nagy, uralkodó érdekeket, amelyek Indiát gazdasági és technikai virágzása, valamint tengeri védelme érdekében a brit birodalomhoz fűzik. De az «indiai nemzet» ma sem egyéb, mint fikció. Nemzeteket nem lehet kohóban gyártani s mint ahogy a többszázados Habsburg-uralom alatt nem keletkezett egy «középeurópai avagy épen *osztrák* nemzet», hanem a magyar megmaradt magyarnak, a cseh csehnek és a lengyel lengyelnek, ugyanoly kevésbé lesz a brit uralom alatt hinduvá a mohammedán vagy párszivá a szikh.

Egyiptomban más a helyzet. Egyiptomnak ma «önálló» nemzeti kormánya van, amely — hála a félészázados brit iskolának — valószínűleg el tudná igazgatni az ő fellahjait jól-rosszul, de legalább is oly jól, mint Anatóliát a török. Egyiptomból az angol nem mehet ki India miatt. Gibraltár, Málta és Singapore mellett *Szuez* a brit tengeri hatalom legnevezetesebb támpontja. Nagybritannia egyiptomi ereje kettőn alapszik: katonai okkupáción és a felső Nílus zsilipjeinek birtokán. A szudáni brit kormányzat jóakaratótól függ a fellah mindennapi kenyere és bár a világ minden nemzetei közt a kenetes és puritán Anglia legkevésbé gondolhat reá, hogy ezzel a hatalommal visszaéljen, az egyiptomi kormány — épen, mert van ilyesmi! — aligha merné megkockáztatni ennek a retorzióknak a kihívását. Emlékezhethünk reá, hogy két évvel ezelőtt a nemzeti hős, *Zaglul* pasa, mekkorát bukott dicsősége tetőpontjáról nem azért, mert hívei meggyilkolták a szudáni kormányzót, hanem azért, mert Nagybritannia bejelentette, hogy retorzióképen a Szudánban öntözés alá vett területet tetszése szerint ki fogja bővíteni.

* * *

Az elmondottak után nem lesz érdektelen egy futólagos pillantást vetni Nagybritannia *kínai* pozíciójára, mert Kína legutóbb oly problémák elé állította a brit birodalmat, amelyeknek kezelése közben jól lehet megfigyelni a brit imperializmus munkamódszereit.

Kína délkeleti partja mellett, a Kanton-folyó torkolatával szemben fekszik *Hongkong*, 1841 óta brit koronagyarmat s «fővárosa», *Victoria*, a világ egyik legnevezetesebb kereskedelmi- és hadikikötője. 1923-ban Kína egész külkereskedelmi forgalmának 25%-át Hongkongon át bonyolította le.¹ Hongkongnak ez a kivételes pozíciója nemcsak, hogy emlékeztet

¹ Encyclopedia Britannica. XIIIth ed. Suppl. Vol. I. p. 625.

Bombay, Madras és Fort St. William (Kalkutta) helyzetére, amely az indiai impérium alapja volt, hanem ezeket jelentőségben még felül is múlja. Nem kétséges, hogyha a világ állapota ma is hasonlítana a kétszáz évvel ezelőttihez, Hongkong urai hasonló sikerek reményével avatkoznának be a krónikus kínai polgárháborúkba, habár nem kicsinylendő különbség rejlik is abban, hogy Kínának nem csupán ősi kultúrája, hanem több-ezeréves *politikai* története is van. Ma azonban nemcsak hogy a hadieszközöknek és módszereknek az az óriási diszparitása nincsen többé, amelynek valaha *Clive* és *Coote* tüneményes győzelmeiket köszönhették, hanem három másik nehéz riválissal is meg van terhelve Nagybritannia s ezek közül az egyik (Szovjet-Oroszország) egy oly benső mozgalmon lovagol, amely többé nem pusztá frenetikus lázadás az idegen ellen, hanem valóban szisztematikusan szervezett *kínai nacionalizmus*. Az ú. n. «Kuo-min-tang» (kínai nemzeti párt-féle) kantoni kormányának tevékenysége pedig ma elsősorban Nagybritannia ellen irányul. A brit kereskedelemre kimondott bojkott pedig nem csupán Hongkong pozícióját veszélyezteti, hanem a középkínai tartományokban és legkivált a Jang-ce-kiang mentén sűrűn elszórt és messzire előnyomult angol kereskedőkoncessziókat is. In concreto a veszély háromféle: fenyegeti az angol kereskedelem — különösen az export¹ — egyik nevezetes piacát, fenyegeti a Kínába kihelyezett és végül a kínai vállalkozásokba fektetett tőkék biztonságát, nem is beszélve maguknak az angol telepeseknek életéről.

Mind ennek dacára nem mondhatni, hogy Nagybritannia nagyon ellenséges szemmel nézné a Kuo-min-tang csapatainak folytonos előnyomulását, sőt épen a brit kormány volt az, amely a legifjabb napokban lépést tett az érdekelt «washingtoni» hatalmakkal² a «szuverén Kína» mozgalommal szemben való messzemenően konciliáns magatartás érdekében. Azonban ugyanakkor, amidőn barátságos beszélgetést kezd a Kuo-min-tang kormányával, sőt ennek diplomáciai útját egyengeti, egyúttal változtatlan figyelmében részesíti *Csang-tszo-lint*, Mandzsúria diktátorát is, mert Nagybritanniának tökéletesen mindegy, ki lesz az úr Kínában; az ő «imperializmusa» arra törekszik, hogy rend s élet-, vagyon- és jogbiztonság legyen ott, ahol ő kereskedni akar. Evégből nem fog visszariadni attól sem, hogy a Kuo-min-tangot —ha hajlandó lesz moszkvai barátaitól megválni — anyagi és erkölcsi támogatásban részesítse. Ha ez nem megy, akkor ott van *Csang* s ha nem lesz *Csang*, lesz egy *Vu* vagy egy *Li*, vagy egy *Szun*, de mindig lesz egy vagy más «tjucsun» (katonai kormányzó), aki a kantoni kormánynak borsot törjön az orra alá. Mert az angol nem szívesen verekszik mindaddig, amíg van más, aki helyette ezt megteszi. Ha azonban a végén magának kell hozzálátnia, akkor annak is megfelelő, de addig

¹ Nagybritannia összes exportja:

1913-ban	525,253.595 £ érték,	ebből Kínára	esett*	19,199.000,	azaz	3.7%
1924-ben	795,364.581	»	»	»	29,091.000	» 3.7%
1925-ben	773,086.410	»	»	»	19,672.000	» 2.5%

(A «Statesman's Yearbook» 1925. és 1926. évi kötetei nyomán.) *Hongkonggal együtt.

² A washingtoni megállapodások (1922.) szerint a Kínában érdekelt hatalmak kölcsönös semlegességre és illetőleg kölcsönös szolidaritásra kötelezték magukat nagyjából a «status quo» alapján.

semmi esetre sem tágít, amíg így vagy úgy, de valahogy mégis csak neki nem lesz igaza.¹

Ámde Kínánál nehezebb és fontosabb problémája is van a brit politikának: az európai kontinens. Mert végtére még itt is rendnek kell lennie. Hiszen «Nagybritannia nem sziget többé», a «splendid isolation» fikcióját végkép összetörte a világháború.²

Dehát lehet-e Európában rend és béke? Hol vannak azok az alapok, amelyeken az európai Nemzetek Szövetsége mint *realitás* épülhetne fel?

Sir Robert *Borden* volt kanadai premier-minisztertől származik az allokúció, amely a brit birodalmat is «nemzetek szövetségének» nevezi.* Tényleg ez, mint láttuk, nem egy, hanem két ilyen szövetségből áll: a föderatív birodalomból és a patronált indiai államszövetségből. Az egyiknek alapjai mélyen gyökerező és gondosan ápoltnak nemzeti *konvenciók*, a másikkal Nagybritannia «paramount», kimagasló *uralmi* helyzete. Európának nyilván nincsenek közös *nemzeti* konvenciói,⁴ az uralomnak azonban vannak merevebb és kevésbé merev formái. A provinciák, dependenciák, patronátusok mellett ott van az egészen «paternalis» befolyásnak példája is, minőt Nagybritannia pl. a mai Perzsiában, gyakorol. És vájjon nem érdemes-e fölvetni a kérdést, hogy a Nemzetek (genfi) Szövetsége, amely — a háborús izgalmak nyomán némileg koraszülötten — most kezd egy kissé emberi formát öltetni s amelyben a brit birodalmat máris hét önálló vótum képviseli, nem minden eddiginél nagyobb szabású kísérlet-e az európai összhang tartós megteremtésére a Pax Britannica égisze alatt?

Persze a brit politika nem dogmatikus; módszerei lassan és rendszertelenül nőnek fel, empirikusan tapadva a pillanatok igényeihez. És bizony India pacifikálása is eltartott száz esztendeig.

Ottlik László.

¹ «Quand on vit — írja egy francia a búr háború idején — que le triomphe définitif ne venait pas, semblait s'éloigner toujours, l'enthousiasme belliqueux se fit contenu, obstiné, acharné, comme un orgueil qui ne veut pas abdiquer et ne connaît pas la fatigue. Un peuple nerveux, léger, se laisserait aller au découragement et à l'impatience; mais l'Anglo-Saxon, ferme, immuable, sûr de sa mission, ne peut pas et ne veut pas fléchir.» *P. Mantoux, A travers l'Angleterre contemporaine*, p. 52.

² «*Learn or perish* is the rule for nations as for individuals — jegyzi meg Lord *Grey of Falldon* — by evident necessity though the justice of it may seem inscrutable, one nation or one individual cannot be saved by separate virtue. A wise individual cannot escape being involved in misfortunes due to the unwisdom of his countrymen; one nation may learn, but may yet be involved in the misfortunes of a continent that does not learn.» *Twenty-five Years*, Vol. II. p. 277.

³ V. ö. *Zimmern*, *The Third British Empire*, p. 4.

⁴ V. ö. erre nézve *A társadalomtudomány filozófiája*, 39. §. (157. sk. 11.)